

- фінансування навчання та домашньої праці дитини, коли "...давання дитині грошей, як нагороду за її успіхи, чи за яку-небудь допомогу батькам в праці";
- велику довіру до дитини, за якої : "...виявлення за великого довір'я до дитини, як, пізнавши це, може це довір'я надуживати";
- обожнення дитини, а саме: "...роблення ляльки з дитини, яка служить радше для забавки для батьків; найчастіше для мами";
- відсутність співпраці сім'ї із школою, коли "замала, або жадна співпраця батьків зі школою, а дуже часто неузгіднена дія у вихованні" [2, с. 55 – 56].

У здійсненому нами аналізі наведено лише огляд низки окремих положень із педагогічної спадщини Володимира Мацьківа. Водночас їхнє окреслення дозволяє в узагальненні стверджувати, що педагог був непересічною, відданою своїй нації особистістю, а його погляди та ідеї не втратили актуальності й для сучасної освіти України та зарубіжжя.

Література

1. Мацьків В. Наші виховні проблеми /Володимир Мацьків. – Філядельфія, 1965. – 79 с.
2. Мацьків В. Наші діти і їх виховання /Володимир Мацьків. – Філядельфія, 1966. – 57 с.
3. Мацьків В. Чи виховання може змінити людину?/Володимир Мацьків. – Філядельфія, 1963. – 68 с.

О. Б. Ныч

ПРОБЛЕМЫ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ В СЕМЕЙНОМ ВОСПИТАНИИ УКРАИНСКОЙ ЭМИГРАЦИИ В США В НАСЛЕДИИ ВЛАДИМИРА МАЦЬКОВА

Резюме

В статье очерчено взгляды В.Мацьківа на семейное воспитание в украинской эмиграции США. Проанализировано содержание, задания, направления воспитания детей в украинской семье в США. Обосновано основные составляющие семейного воспитания: национальное, морально-религиозное, физическое, трудовое, также интеллектуальное. Автор указывает на основные ошибки семейного воспитания в диаспоре. В статье рассмотрены основные способы воспитательного влияния в семьях украинских эмигрантов США: обучение, традиции, награждение, пример взрослых, принуждение, чтение украинских книг.

Ключевые слова: В.Мацьків, диаспора, семейное воспитание, США.

O.B. Nych

VALUES ORIENTATION PROBLEMS IN THE FAMILY EDUCATION OF THE UKRAINIAN EMIGRATION TO THE USA IN VOLODYMYR MATS'KIV'S HERITAGE

Summary

Volodymyr Mats'kiv's outlooks on family education in the Ukrainian diaspora of the USA are presented in the article. The content, tasks, directions, ways of children's education in the Ukrainian families in the USA are analyzed. The main features of the family education like national, moral and religious, physical, labour and intellectual are grounded in the article. The attention is paid to the main mistakes in family education. The most important means of educational influence in the families of the Ukrainian emigrants in the USA like education, customs, reward, punishment, example of adults, enforcement, reading Ukrainian books are described in the article.

Key words: V.Mats'kiv, diaspora, family education, the USA.

УДК 373.3 + 159.955

В.Б. Лерін

ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНИХ УМІНЬ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито сутність методу проектної діяльності молодших школярів. Висвітлено результати проведеного експериментального дослідження щодо використання методу проектів як засобу формування рефлексивних умінь навчальної діяльності в учнів початкової школи.

Ключові слова: метод проектів, рефлексія, навчальна діяльність, молодший школяр.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку освіти висувуються нові вимоги до організації навчально-пізнавальної діяльності учнів. В умовах особистісно орієнтованого навчання початкова школа потребує технологій, які б сприяли створенню умов для саморозвитку та самореалізації особистості молодшого школяра, формуванню рефлексії. Одним зі способів організації такої діяльності є метод проектів.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Дослідженню проблеми використання методу проектів у навчальній діяльності присвятили свої праці російські та вітчизняні вчені: зокрема, висвітлено класифікацію та технологічні ознаки проектів (Є. Полат), визначено етапи проектів і їх структуру (В. Гузєєв, Г. Селевко, І. Чечель), розроблено психолого-педагогічні умови впровадження методу проектів

у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи (Н. Самойленко, С. Яшук), у тому числі розкрито проблему організації навчальної проектної діяльності молодших школярів (Т. Башинська, Л. Коваль, О. Онопрієнко, В. Тименко), виявлено особливості проектування виховного процесу (О. Коберник, І. Коновальчук, Є. Литвиновський).

Сьогодні метод проектів вважається одним із перспективних видів навчання, тому що він створює умови для творчої самореалізації учнів, підвищує мотивацію до отримання знань, сприяє розвитку інтелектуальних умінь школярів. Учні набувають досвіду вирішення реальних проблем, які проектують у навчанні з огляду на майбутнє самостійне життя.

Мета статті – з'ясувати вплив методу проектів на формування рефлексивних умінь навчальної діяльності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Слово "проект" запозичене з латинської мови й означає "кинутий вперед". У сучасному розумінні "**проект**" – це дослідження конкретної проблеми, її практична або теоретична реалізація [6, с. 62]; "**метод проектів**" – спосіб організації взаємодії учня та вчителя, спрямованої на вирішення певної проблеми, проблемної ситуації [6, с. 64].

Метод проектів виник у 20-ті роки ХХ століття у США. Засновником цього методу вважають американського філософа і педагога Джона Дьюї. Продовжував вивчати цю проблему його послідовник В.Кіппатрик. Вчений під проектом розумів цільовий акт діяльності, в основі якого лежить інтерес дитини.

Цікавилися цим методом і радянські вчені; ідеї проектування вони почали широко запроваджувати у навчально-виховний процес школи, але, на жаль, недостатньо продумано і послідовно, що стало у 1931 році підставою для заборони його використання (див. [6]).

З часом метод проектів зазнав певної еволюції. Узв'язавши початок з ідеї вільного виховання, у наш час проектування стає інтегрованим компонентом системи освіти.

Т. Ключева у своїй статті "Використання проектної технології в навчально-виховній роботі початкової школи" зазначає, що проектна діяльність має комплексний характер і передбачає змістовну організацію творчої діяльності дітей, у процесі якої вихованець стає суб'єктом власного навчально-виховного процесу; формування в учнів практичних навичок організації діяльності, планування часу і виконання завдань за графіком; виховання відповідальності, здатності до самоорганізації, самодисципліни; розвиток умінь і навичок творчого пошуку; створення презентації та захисту власних знахідок і думок; розширення світогляду, поглиблення впливу різних напрямів виховання; забезпечення інтелектуального розвитку; розвиток ініціативи, творчості, активності, самодіяльності [1, с. 146-147].

В основу методу проектів, за словами Є. Полат, покладена ідея навчити дітей самостійно мислити, вирішувати проблемні ситуації, звертаючись з цією метою до раніше набутої інформації з різних галузей знань; сформувати вміння прогнозувати результати і можливі наслідки різних варіантів вирішення проблеми, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки [6, с. 64-110].

Встановлено, що метод проектів є важливим засобом формування рефлексії, яку психологи (В.Мухіна, Д. Ельконін, С. Рубінштейн) вважають важливим новоутворенням молодшого шкільного віку. На думку О. Леонтьєва [2], рефлексія навчальної діяльності – це внутрішня діяльність; співвідношення себе, можливостей свого "Я" з тим, чого вимагає навчальна діяльність; пошук самооцінки, обговорення із собою власного досвіду навчання.

Рефлексія спрямована на розвиток самосвідомості, осмислення дій суб'єкта; на самоорганізацію, самопізнання й самоаналіз себе, свого стану – внутрішніх психічних актів, своєї мислительної діяльності, цілісного "Я" [3]. Вона дає можливість осмислити передумови, закономірності й механізми власної діяльності за допомогою звернення до свого внутрішнього світу, досвіду життєдіяльності.

Аналіз наявного наукового фонду свідчить про те, що рефлексивними вміннями навчальної діяльності молодших школярів можна вважати такі:

- самоконтроль, який дає змогу учневі на основі поставленої мети та наміченого плану стежити за своїми діями і свідомо регулювати їх;
- самоаналіз, за допомогою якого школяр визначає сильні та слабкі сторони своєї роботи на підставі порівняння того, що напрацьовано, з тим, що заплановано зробити;
- самокорекцію – у разі неякісного виконання поставлених завдань школяр формулює міні-цілі щодо корекції роботи для максимального наближення її до кінцевого результату, який був запланований спочатку;
- самооцінку – учні вчаться розуміти труднощі оцінювання і дивитися іншими очима на свою роботу.

Проектна діяльність створює всі умови для розвитку самоконтролю, самоаналізу, самокорекції та самооцінки, оскільки сприяє стимулюванню інтересу учнів до оволодіння визначеною системою знань та дає можливість через проектну діяльність показати практичне застосування цих знань.

Уперше класифікацію проектів розробив В. Кіппатрик. Він виділив такі їх види:

- *створюваний (продуктивний) проект* – пов'язаний із трудовою діяльністю: доглядом за рослинами та тваринами, підготовкою макета, конструкторською діяльністю тощо;

– *споживчий* – підготовка екскурсій, розробка і надання різних послуг (ремонт одягу, взуття, інформаційні послуги);

– *проект розв'язання проблеми* (науково-дослідницький проект) – вивчення впливу умов догляду за рослинами на врожайність, фізико-математичні проекти, проекти розв'язання історичних або літературних проблем;

– *проект-вправа* – проекти навчання і тренування для оволодіння певними навичками (див. [5, с. 6]).

Усі проекти у науковій літературі розрізняють за низкою параметрів:

– за метою і характером проектної діяльності – *дослідницькі, творчі, ознайомлювально-орієнтовні, рольові (ігрові)*;

– за кількості учасників – *індивідуальні, групові*;

– за тривалістю проведення – *короткочасні, середньої тривалості, довготривалі*;

– за рівнем реалізації міжпредметних зв'язків – *монопредметні, міжпредметні*;

– за характером партнерських взаємодій між учасниками проектної діяльності – *кооперативні, змагальні, конкурсні* [5; 6].

Традиційно виділяють три етапи проектної діяльності: *підготовчий* – відбувається визначення теми та мети проекту, окреслення початкових ідей та вибір найефективніших, складання плану роботи, визначення засобів її виконання, добір необхідного матеріалу; *виконавчий* – здійснюється сам проект за підготовленим планом з корекцією у процесі діяльності; *підсумковий* – передбачає захист проекту або його презентацію, оцінку діяльності учнів (самоаналіз, самооцінку).

Метод проектів завжди орієнтований на самостійну діяльність учнів, яку вони виконують упродовж певного відрізка часу. Цей метод органічно поєднується із груповим підходом до навчання.

Існують вимоги до використання методу проектів:

– наявність проблеми, яка вимагає інтегрованого знання, дослідницького пошуку для її вирішення;

– практична, теоретична, пізнавальна значущість передбачуваних результатів;

– самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність учнів;

– структуризація змістової частини проекту (зі вказівкою поетапних результатів);

– використання дослідницьких методів, що передбачають певну послідовність дій: визначення проблеми і завдань, які постають в результаті дослідження; висунення гіпотези, її вирішення; обґрунтування методів дослідження; обговорення способів оформлення кінцевих результатів; збір, систематизація і аналіз отриманих даних; підбиття підсумків, оформлення результатів, їх презентація; висновки, окреслення нових проблем дослідження [4].

Аналіз педагогічного досвіду свідчить про те, що використання методу проектів у початковій школі має свою специфіку, вимагає врахування вікових можливостей школярів. Усі етапи проекту мають контролюватися вчителем, оскільки дітям не вистачає теоретичних знань та практичних умінь і навичок.

Проектна діяльність сприяє формуванню в молодших школярів умінь відбирати й аналізувати інформацію, працювати із енциклопедіями, спеціальною літературою. Під час проектування учні набувають умінь проводити спостереження, систематизувати й узагальнювати отримані відомості, висувати гіпотези, робити висновки.

Крім того, у процесі виконання проекту передбачається оволодіння учнями початкової школи такими проектними компетенціями: *дослідницькими* (генерувати ідеї, знаходити рішення); *соціальної взаємодії* (співпрацювати, допомагати та отримувати допомогу); *оцінними* (оцінювати хід і результати діяльності); *інформаційними* (самостійно здійснювати пошук необхідної інформації); *презентаційними* (виступати перед однокласниками, відповідати на незаплановані питання, використовувати наочність та ін.); *рефлексивними* (адекватно аналізувати свою роль у колективній праці) [7, с. 69-70].

Для того, щоб перевірити вплив методу проектів на формування рефлексивних умінь навчальної діяльності молодших школярів, нами було проведено експериментальне дослідження. Базою експерименту ми обрали загальноосвітню школу №1 м. Кременця. У дослідження взяли участь учні 3–А класу.

Як свідчить практика впровадження проектів у процес навчання молодших школярів, однією із найбільш цікавих є проектна діяльність, підґрунтям якої є теми, близькі життєвому досвіду учнів. Тому нами була створена модель міжпредметного проекту, який охоплював матеріал з читання, образотворчого мистецтва і трудового навчання, – "Новорічні казки". Цей проект сприяє розвитку мислення, уяви, дає можливість звернутися до раніше набутого досвіду та забезпечує пошук нової інформації для вирішення поставленої проблеми.

Проект "Новорічні казки" середньої тривалості; діти працювали над ним протягом місяця. Він передбачав декілька етапів.

Перший етап – підготовчий. Його мета – формування поняття про проект; складання задуму проекту. На цьому етапі всіх учнів класу ми поділили на групи для роботи над проектом. Діти позитивно сприйняли цілі, поставлені перед ними, з радістю і натхненням включилися в обговорення перспектив майбутньої роботи, висували ідеї і варіанти дій для досягнення мети. Вони самостійно визначили завдання для кожного учасника групи до наступного заняття над проектом (ознайомитися зі структурою книг, їх

оформленням, змістом, придумати назву проекту). Також учням було запропоновано вести "графік зображень", на якому вони мали можливість поставити відмітки про ефективність внесків у роботу проекту з позиції "Я, МИ, СПРАВА". Було зроблено перші позначення; підведено підсумок, де кожен мав можливість висловити свою думку (здійснити самооаналіз).

Наступний етап – планування проектної діяльності: складання задуму проекту, обговорення напрацьованих дітей, розподіл індивідуальних дослідницьких завдань між учасниками групи, визначення ролей. На цьому етапі роботи діти були активні в обговоренні вибору назви проекту, плану роботи над ним, сперечалися, емоційно висловлювали протест, доводили свою точку зору, і в ході цієї дискусії було вирішено назвати проект "Новорічні казки", тобто створити книгу, до якої увійдуть казки, присвячені майбутньому святу – Новому рокові, складені самими дітьми. Оформленням книги запропоновано зайнятися тоді, коли будуть написані й перевірені казки.

У процесі цієї роботи використано різні прийоми, спрямовані на розвиток рефлексії: дітям була створена проблемна ситуація, яка скерувала їх на усвідомлення недоліку власних теоретичних знань, на пошук шляхів вирішення цієї проблеми. Показником формування рефлексії стала суперечка, яка несподівано виникла і поставила дітей в активну позицію. Наприкінці уроку була проведена вправа "Гарячий стілець", у ході якої кожен учень висловлював свою думку щодо проведеного уроку, власного внеску у просування проекту і роботи всієї групи. Ця вправа викликала у дітей деякі труднощі. Школярам важко було терпляче і уважно вислухати один одного, говорити про себе та власні успіхи. Розповіді учнів доводилося скеровувати за рахунок допоміжних запитань. Набагато легше дітям вдавалося оцінювати інших учасників і їх внесок у розвиток проекту. Запропонована вправа "Позначки" викликала у дітей неабиякий інтерес. Вони з нетерпінням чекали своєї черги, вибирали фломастери і в цей же час активно радилися один з одним, вирішували, хто що відзначить.

Мета третього етапу – виконання індивідуальних і творчих завдань. Дані заняття були присвячені самостійній роботі дітей. Учні знаходили інформацію з різних джерел, відбирали найбільш важливе, обговорювали це, потім, спираючись на знайдений матеріал, створювали власні казки. На цьому ж етапі школярі почали здійснювати первинне оформлення складених і схвалених групою казок: кожен упорядковував сторінку зі своєю казкою відповідно до макету, розробленого групою.

Протягом цих занять були застосовані нові вправи для розвитку рефлексії. Значні труднощі викликало завдання "Протокол спостережень". Спостереження вела одна дитина, яка виявила ініціативу самостійно. Труднощі полягали в тому, що їй складно було зосередитися на роботі і після висловів кожного учасника групи правильно словесно оформити та донести до інших свої спостереження. Деякі висновки були помилковими і викликали протест з боку інших дітей. Усе це знову стало засобом активізації школярів, вихід їх у позицію рефлексії. Діти висловлювали свою точку зору, доводили власну думку. Набагато легшою стала для них вправа "Письмове анкетування". Учні без особливих труднощів відповіли на питання анкети, результати якої показали, що діти прагнули аналізувати власну роботу, роботу інших дітей, були зацікавлені майбутнім результатом проекту, докладали для цього значні зусилля. На цьому етапі роботи дітям допомагали батьки. Було зібрано достатню кількість теоретичного матеріалу, виконана частина роботи сприяла досягненню мети проекту.

Четвертий етап – передзахист. Мета – представлення напрацьованого матеріалу, його спільне обговорення й оформлення. На даному занятті діти представили своїй проектній групі напрацьований матеріал – казки, самостійно зроблені ілюстрації. Потім, у ході обговорення, була вибрана форма і способи оформлення книги, розподілені індивідуальні завдання з оформлення частин книги. На цьому етапі використано попередні вправи на розвиток рефлексії.

За результатами проведеної роботи можна дійти висновку, що школярі були активними, проявляли зростаючий інтерес до результатів спільної роботи, мали бажання допомогти у досягненні цілей проекту. Деякі діти виконали більший обсяг роботи, ніж вимагалось (написали декілька казок замість однієї), що свідчить про підвищення їхньої активності, зацікавленість роботою над проектом.

Результати проведених вправ для розвитку рефлексивних умінь, які на початку роботи викликали великі труднощі у дітей, показали, що учні стали більш уважними у здійсненні рефлексивних дій, вимогливіше ставилися один до одного, до індивідуальної роботи над завданнями, навчилися спокійно і доброзичливо приймати критику, висловлювати та доводити свою точку зору.

П'ятим етапом експерименту була підготовка до захисту, мета якої – доопрацювання проекту, вибір способів демонстрації результатів. Учасники групи представили для спільного обговорення самостійно оформлені частини книги. Після цього, у спільній діяльності, книга була остаточно оформлена. Учні підвели підсумок своєї роботи, обговорили результат і в ході дискусії вибрали спосіб його представлення. Було вирішено, що кожна група продемонструє власну книгу, коротко поінформує про свою роботу та виконає інсценівку однієї із казок. Для цього діти кожної групи розділилися на мікрогрупи і зайнялися підготовкою своєї частини представлення проекту. Вони з цікавістю розігрували сюжети, спостерігали один за одним, щиро раділи результатам виконаної роботи, майбутньому виступу перед класом. На цьому етапі були використані нові вправи для розвитку рефлексивних умінь. Тепер дітям було потрібно не лише

оцінити виконану роботу та її результат, а й усвідомити, які емоції вони відчувають, зуміти передати їх і пояснити, чому вони переживають саме ці почуття. Труднощі виникли тільки у двох дітей, інші виконали вправу з успіхом. Школярі були відкриті, в основному висловлювали позитивні емоції, продемонстрували зацікавленість роботою; деякі говорили про свою тривогу і відчували хвилювання напередодні майбутнього виступу.

Заключний, шостий етап, – захист – звіт про виконання роботи над проектом, виставка, спільне обговорення досягнутих результатів, оцінювання роботи.

Кожна група учасників проекту захистила результати своєї роботи у формі творчого звіту. У дітей було багато позитивних вражень від виконаних завдань, від успішного їх представлення. Рефлексія, проведена наприкінці проекту, показала, що учні навчилися планувати власну діяльність, адекватно оцінювати її результати, висловлювати своє ставлення до роботи інших дітей, вміють оцінювати роботу групи та власні наявні і потенційні можливості.

Висновок. Отже, результати проведеного дослідження свідчать про позитивну динаміку розвитку рефлексивних умінь навчальної діяльності молодших школярів у процесі проектної діяльності. Участь у проектуванні розвиває у дітей здатність до самоконтролю, самоаналізу, самокорекції та самооцінки.

Подальших досліджень потребує розробка діагностичних завдань, спрямованих на вивчення сформованості рефлексивних умінь навчальної діяльності молодших школярів.

Література

1. Ключова Т. М. Використання проектної технології в навчально-виховній роботі початкової школи / Т. М. Ключова // Таврійський вісник освіти. – 2011. – №3 (35). – С. 145–152.
2. Ладенко И. С. Проблемы рефлексии: Современные комплексные исследования: сб. ст. АН СССР, Сиб. Отд-ние, 1987. – 235 с.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1997. – 304 с.
4. Матяш Н. В. Проектный метод учебы в системе технологического образования / Н. В. Матяш // Педагогика – 2000 – № 4 – С. 38–41.
5. Організація проектної діяльності учнів у різновікових групах: методичні рекомендації / упор. Л. А. Присяжнюк. – Вінниця: ВДПУ, 2008. – 21 с.
6. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Е. С. Полат. – М.: Академия, 2002. – С. 64–110.
7. Хуснетдинова М. Развитие проектных компетенций младших школьников / М. Хуснетдинова // Начальная школа. – 2009. – № 1. – С. 69-71.

В.Б. Легин

ФОРМИРОВАНИЕ РЕФЛЕКСИВНЫХ УМЕНИЙ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Резюме

В статье раскрыта сущность метода проектной деятельности младших школьников. Отражены результаты проведенного экспериментального исследования использования метода проектов как средства формирования рефлексивных умений учебной деятельности младших школьников.

Ключевые слова: метод проектов, рефлексия, учебная деятельность, младший школьник.

V.B. Lehin

JUNIOR PUPILS LEARNING ACTIVITIES REFLEXIVE SKILLS FORMING IN THE PROCESS OF THE PROJECT ACTIVITY

Summary

The article deals with the matter of the junior pupils' project activity. The results of the conducted experimental investigation aimed at applying the project method as a means of forming the reflexive skills of primary school children's education activity have been revealed.

Key words: project method, reflexing, educational activity, junior pupil.